

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
Όμοτίμου Καθηγητού του Πανεπιστημίου Αθηνών

ΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΕΚΠΑ

Ανάτυπον
ἐκ τῆς ΕΕΘΣΗΑ
Τόμος ΜΘ' (2014)

ΑΘΗΝΑΙ 2014

ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ*

ΥΠΟ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Μ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ
Όμ. Καθηγητού του Παν. Αθηνών

Γενικά και στη ζωή μου και στην πανεπιστημιακή μου σταδιοδρομία έχω λάβει σοβαρά υπόψη την υπόμνηση του Αποστόλου Παύλου ως αρχήν βίου: «Τὰ μὲν ὀπίσω ἐπιλανθανόμενος τοῖς δὲ ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος» (Φιλιπ.3,13). Εἶναι, ὅμως, στιγμές πού αισθάνεσαι τὴν ἀνάγκη νὰ ἀνατρέξεις πρὸς τὰ ὀπίσω καὶ νὰ θυμηθεῖς αὐτὰ πού ἔπραξες μόνος ἢ σὲ συνεργασία μὲ ἄλλους. Εἶναι καὶ αὐτὸ μιὰ μεθοδολογικὴ ἐπιλογή σὰ νὰ δίνεις «λόγο μετὰ τὴν ὁδόν, ἀνάλυση δηλαδὴ τῆς πορείας πού διανύθηκε». Ακολουθώντας λοιπὸν αὐτὴ τὴν ἐκδοχὴ προτίθεμαι στὸ κείμενο πού ἀκολουθεῖ νὰ ἐκθέσω καὶ νὰ ἀναλύσω τὰ πεπραγμένα κατὰ τὴν διάρκεια τῆς λειτουργίας καὶ συμμετοχῆς μου στὸ Μεταπτυχιακὸ Πρόγραμμα Σπουδῶν (Μ.Π.Σ.) Ποιμαντικὴ Θεολογία καὶ Ἀγωγή τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν (1997-2006). Ἀπ' ὅ,τι εἶμαι σὲ θέση νὰ γνωρίζω δὲν ἔχει υπάρξει τέτοιου εἴδους ἀνάλυση γιὰ ἄλλα προγράμματα στὴ Σχολή μας, ἐκτὸς ἐκείνης τοῦ συναδέλφου Δημητρίου Γόνη γιὰ τὸ Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν «Φύλο καὶ Θρησκεία» στὸ Τμήμα Θεολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Αθηνῶν: 2003-2008, (περ. Θεολογία, τόμος 83, τεύχος 1, Ἰανουάριος-Μάρτιος 2012, σ. 355-364).

Ἀρχὴ τοῦ Προγράμματος καὶ συνεργάτες

Στὸ Τμήμα Κοινωνικῆς Θεολογίας λειτουργεῖ ἀπὸ τὸ ἀκαδημαϊκὸ ἔτος 1994-1995 Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν (ΦΕΚ 799 Β/93, 6.10.1993). Σὲ συνεργασία μὲ τὸν καθηγητὴ Ἐμμανουὴλ Περσελὴ ξεκίνησε τὸ 1997 τὸ Μ.Π.Σ. Ποιμαντικὴ Θεολογία καὶ Ἀγωγή. Ὁ ἴδιος θὰ ἦταν υπεύθυνος γιὰ τὸ σκέλος Χριστιανικὴ Ἀγωγή τοῦ Προγράμματος. Βεβαίως, εἶχαν προηγηθεῖ κάποιες προεργασίες καὶ εἶχε κατατεθεῖ ἓνα πρῶτο πρόγραμμα, ὅταν ἦταν ἀκόμα ἐν ἐνεργείᾳ ὁ ἀείμνηστος καθηγητὴς Ἰωάννης Κ. Κορναράκης (ἀφυπηρέτησε τὸ

---

* Ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω θερμὰ τὴν Ἑλένη Ἀργυροπούλου, μεταπτυχιακὴ μας φοιτήτρια, γιὰ τὴν πολὺτιμη βοήθειά της στὴν ταξινόμηση καὶ ἐκτίμηση τοῦ υπάρχοντος ὑλικοῦ καθὼς καὶ στὴν καθαρογράφηση τοῦ χειρογράφου, δεδομένων τῶν ἐπανειλημμένων διορθώσεων, ἀνακατατάξεων καὶ προσθηκῶν κατὰ τὴν πορεία τῆς συγγραφῆς τοῦ ἀρθροῦ.

1993). Η τελική, όμως, έγκρισή του από την Γενική Συνέλευση του Τμήματος άφορούσε στην έναρξη του προγράμματος από το ακαδημαϊκό έτος 1997 - 1998. Στο κομμάτι που αφορά την Ποιμαντική Θεολογία εργάστηκα μέχρι το 2006 σχεδόν μόνος με επικοινωνιακή δραστηριότητα του διδάκτορος Άγγελου Βαλλιανάτου σε θέματα *Επικοινωνιακής Θεολογίας*, ο οποίος θεωρητικά και πρακτικά παρουσίασε θεολογικά θέματα χρησιμοποιώντας τα έπιτεύγματα της σύγχρονης ψηφιακής τεχνολογίας. Με την άφυπηρετήσή μου (2004) έξακολούθησα τη συμμετοχή μου στο πρόγραμμα ως όμοτιμος καθηγητής. Το ακαδημαϊκό έτος 2005-2006 δίδαξα από ένα μάθημα στο κάθε έξάμηνο.

Αξιόλογη συνεργάτις στο Μ.Π.Σ υπήρξε ή Αριάδνη Σαραντουλάκου (διδάκτωρ από το 2007 και μέλος Ε.ΔΙ.Π. του Τομέα από το 2014) στην όποία είχε άνατεθει από το φθινόπωρο του 1997 ή ευθύνη της Γραμματείας των Μεταπτυχιακών Προγραμμάτων Σπουδών του Τομέα και στα δύο σκέλη. Σ' αυτό το σημείο ή προσφορά της ήταν μεγάλη διότι σε συνεργασία με τους διδάσκοντες φρόντιζε για την εύρεση και άναπαραγωγή άνάλογου εκπαιδευτικού ύλικού και της αντίστοιχης βιβλιογραφίας καθώς και της ταξινόμησής τους. Συνέβαλε έπίσης στην προετοιμασία συμμετοχής των φοιτητών σε ειδικές έκδηλώσεις έκτός του πανεπιστημιακού χώρου (θεατρικές παραστάσεις, έκθέσεις κ.ά).

Σημαντική βοήθεια παρέσχε έπίσης ό Στέφανος Κουμαρόπουλος (διδάκτωρ από το 2003), ό όποιος άπεσπασμένος από την Μέση Έκπαίδευση στον Τομέα στάθηκε συμβουλευτικά σε πάρα πολλές ευκαιρίες στους μεταπτυχιακούς μας φοιτητές και με ειδικές εισηγήσεις, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την Συμβουλευτική Ποιμαντική και τα Έρευνητικά Προγράμματα.

Προϋποθέσεις και έμπειρίες

Ός στόχο είχαμε θέσει την έκμετάλλευση μιās διεθνούς πανεπιστημιακής έμπειρίας στα θέματα αυτά, για το πώς δηλαδή θα καταρτιζόταν ένα Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών (Μ.Π.Σ), ιδιαίτερα στον ευαίσθητο χώρο της Ποιμαντικής Θεολογίας, που με την έναλλαγή *παραδειγμάτων* στο σύγχρονο κόσμο θα έπρεπε να λάβει υπόψη νέα δεδομένα και νέες θεματικές έτσι ώστε οί φοιτητές που θα παρακολουθούσαν το πρόγραμμα αυτό να καταρτιζόνταν πέρα από τις βασικές γνώσεις που παρέχονταν στα προπτυχιακά προγράμματα.

Πολύτιμη σὺν τοῖς ἄλλοις υπήρξε και ή έμπειρία από τη συμμετοχή σε διεθνείς και έλληνικές έπιστημονικές έταιρείες και συλλόγους με άντικείμενα συναφή των έπιστημονικών ειδικεύσεων του διδάσκοντος (Ποιμαντική-Πρακτική Θεολογία, Ψυχολογία και Ποιμαντική Ψυχολογία, Οικογενειακές Έπιστήμες). Όπως είναι γνωστό γόνιμο έργαστήριο των έπιστημών σήμερα είναι και τα Συνέδρια που οργανώνονται από τις έπιμέρους έπιστημονικές Έταιρείες και Συνδέσμους. Η συμμετοχή μου σε αυτά και ή άνταλλαγή άπόψεων με

συναδέλφους υπῆρξε μιὰ γόνιμη πηγή ἐμπνεύσεων γιὰ τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπιμέρους μαθημάτων τοῦ Προγράμματος, ὅπως θὰ διαπιστωθεῖ καὶ πιὸ κάτω ὅταν θὰ περιγράψουμε τίτλους μαθημάτων καὶ ἐργασιῶν. Αναφέρομαι συγκεκριμένα στὸν Διεθνή Σύνδεσμο Ἰατρικο-Ψυχολογικῶν καὶ Θερησκευτικῶν Μελετῶν (A.I.E.M.P.R.), στὴν Διεθνή Ἑταιρεία Πρακτικῆς Θεολογίας (S.I.T.P), στὸ Διεθνὲς καὶ Εὐρωπαϊκὸ Συμβούλιο Ποιμαντικῆς Φροντίδος καὶ Συμβουλευτικῆς (I.C.P.C.C-E.C.P.C.C), τὴν Γερμανικὴ Ἑταιρεία Ποιμαντικῆς Ψυχολογίας (DGfP) καὶ τὴν Διεθνή Ἑταιρεία Ψυχολογίας τοῦ Βάθους (igt). Ἐπίσης, στὸ Σύλλογο Ἑλλήνων Ψυχολόγων (Σ.Ε.Ψ), στὴν Ἑλληνικὴ Ψυχολογικὴ Ἑταιρεία (ΕΛ.Ψ.Ε.), στὴν Ἑλληνικὴ Ἑταιρεία Εὐγονικῆς καὶ Γενετικῆς τοῦ Ἀνθρώπου (Ε.Ε.Ε&Γ.Α), στὴν Ἐπιτροπὴ Βιοηθικῆς τῆς Γενικῆς Γραμματείας Ἑρευνας καὶ Τεχνολογίας τοῦ Ὑπουργείου Ἀνάπτυξης, στὴν Πανελλήνια Ἑνωσιὴ Θεολόγων (Π.Ε.Θ.). Δὲν θὰ παραλείψω ἐπίσης νὰ ἀναφέρω τὸ πόσο πολύτιμη ἦταν καὶ ἡ ἀποκτηθεῖσα ἐμπειρία ἀπὸ τὴ συμμετοχή μου σὲ Ἐπιτροπὲς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ στὰ Συνέδρια ποὺ διοργάνωναν: Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Θείας Λατρείας καὶ Ποιμαντικοῦ Ἔργου, Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Γάμου, Οἰκογενείας, Προστασίας τοῦ Παιδιοῦ καὶ Δημογραφικοῦ Προβλήματος, Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπὶ Εἰδικῶν Ποιμαντικῶν Θεμάτων καὶ Καταστάσεων.

Τὰ μαθήματα

Ὅσον ἀφορᾷ στὰ μαθήματα τοῦ συγκεκριμένου μεταπτυχιακοῦ προγράμματος, χρειαζόταν μιὰ εἰδικότερη ματιά, γι' αὐτὸ τὸ λόγο καὶ τὸ μάθημα τῆς Ποιμαντικῆς μποροῦσε νὰ διαμορφωθεῖ σὲ ἐπιμέρους πτυχὲς τοῦ γνωστικοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου ἐπιγραφόμενο ὡς Εἰδικὰ θέματα Ποιμαντικῆς Θεολογίας ἢ Εἰδικὰ θέματα Ποιμαντικῆς Γάμου καὶ Οἰκογενείας ἢ Εἰδικὰ θέματα Ὁμιλητικῆς, γιατί στὴν πρώτη του διατύπωση τὸ μάθημα τῆς Ἐπικοινωνιακῆς Θεολογίας ἔπρεπε νὰ ἀκολουθήσει ἴχνη προσηγηθέντος προπτυχιακοῦ μαθήματος. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἀναγκαστήκαμε πραγματικὰ νὰ ἀναθεωρήσουμε καὶ νὰ διατυπώσουμε ἐκ νέου τους τίτλους κάποιων μαθημάτων ἀλλὰ καὶ νὰ καλλιιεργήσουμε πιὸ ἐξειδικευμένα ἀντικείμενα. Γιὰ παράδειγμα προχωρήσαμε στὴ διερεύνηση τῶν σχέσεων τοῦ Πολιτισμοῦ μὲ τὴν Ποιμαντικὴ καὶ τῆς Ποιμαντικῆς μὲ τὸν Πολιτισμό. Στὰ θέματα τῆς Ποιμαντικῆς Γάμου καὶ Οἰκογενείας ἔπρεπε νὰ περιληφθεῖ καὶ ἡ Συμβουλευτικὴ Γάμου καὶ Οἰκογενείας, ἢ Προετοιμασία τῶν νέων γιὰ τὸν γάμο. Παρ' ὅλο ὅτι στὴν πρώτη φάση τοῦ προγράμματος εἶχαμε ἐπιγράψει θέματα Χριστιανικῆς καὶ Κοινωνικῆς Ἠθικῆς, περιορίζοντάς το περισσότερο στὸν δικό μου χῶρο καὶ στὴν δική μου εἰδίκευση, θελήσαμε νὰ ἐξετάσουμε Προβλήματα Τεκνογονίας, Βιοηθικῆς. Ἔτσι, καταλήξαμε στὸ σχῆμα τῶν πιὸ κάτω γενικῶν μαθημάτων μὲ τὶς ἐπιμέρους ἐξειδικεύσεις.

1. ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ, όπου αναπτύχθηκαν τὰ ἐπιμέρους μαθήματα τῆς Κλινικῆς καὶ Θεραπευτικῆς Ἀνθρωπολογίας, τῆς Ὁρθόδοξης Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς, τῆς Ἀστικῆς Ποιμαντικῆς.
2. ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ, όπου αναπτύχθηκαν τὰ μαθήματα Θεολογικῆς - Ἠθικῆς - Ψυχολογικῆς - Κοινωνικῆς διαστάσεις τῆς Τεκνογονίας.
3. ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗΣ ΓΑΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ, όπου αναπτύχθηκαν τὰ ἐπιμέρους μαθήματα Ποιμαντικῆς Προετοιμασίας γιὰ τὸν Γάμο, Θεωρητικῆς καὶ πρακτικῆς προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ προγράμματος προετοιμασίας γιὰ τὸν γάμο, Σεξουαλικῆς Διαπαιδαγωγίσεως, Σχολῶν Γονέων, Ἰσότητος τῶν δύο φύλων, Βιοηθικοὶ προβληματισμοί, Νέες μέθοδοι ἀναπαραγωγῆς καὶ Γενετικὴ Συμβουλευτικὴ.
4. ΕΙΔΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ ΟΜΙΛΗΤΙΚΗΣ, όπου αναπτύχθηκαν τὰ μαθήματα Ἐκκλησιαστικὸς λόγος καὶ Ἐπικοινωνία, Παραδοσιακῆς καὶ σύγχρονες μορφῆς ἐπικοινωνίας τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν σύγχρονο ἄνθρωπο.

Μεθοδικὲς προσεγγίσεις

Ξεκινήσαμε, βέβαια, τὸ πρόγραμμα ἔχοντας ὑπόψη μας τὸ τριστὸν ἀξίωμα ἐνὸς συγχρόνου πανεπιστημίου: *ἔρευνα - διδασκαλία - ἐφαρμογές*. Ἡ διδασκαλία ὅμως δὲν εἶναι ἀπλῶς μιὰ θεώρηση ἢ ἐπι-θεώρηση τῶν ἤδη γεγραμμένων, ἀλλὰ ἡ προσκόμιση στοιχείων, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀποτελέσματα ἐρευνητικῶν προσπαθειῶν. Ταυτόχρονα, ἐπειδὴ οὐσιαστικὰ ἡ Ποιμαντικὴ Θεολογία ἐμφιλοχωρεῖ στὸ χῶρο τῆς Πρακτικῆς Θεολογίας, δὲν εἶναι ξένη ἀπὸ τὴν πράξη, ξένη ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ ὀρισμένων ἀρχῶν ἀλλὰ καὶ μιὰ διερεύνηση στὸ πεδίο ὀρισμένων ἀρχῶν. Π.χ. στὸ μάθημα τῆς προετοιμασίας τῶν νέων γιὰ τὸν γάμο δὲν ἀρκεῖ νὰ ὑπάρχει μόνο μιὰ ὀρθὴ θεολογία γάμου ὡς βάση διδασκαλίας ἢ μεταδόσεως θεολογικῶν γνώσεων στοὺς μελλονύμφους· ἀλλὰ θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ μιὰ πρακτικότητα, νὰ λάβει ὑπόψη ἀποτελέσματα ἤδη προσπαθειῶν πού ἔχουν γίνει καὶ ἐδῶ καὶ στὸ ἔξωτερικό, καὶ ὅπωςδήποτε νὰ ληφθεῖ ὑπόψη καὶ τὸ θέμα τῆς ἀποτελεσματικότητος ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς συγκεκριμένων προγραμμάτων δράσεως.

Μιὰ πρόταση δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι μιὰ πρόταση θεωρητικὴ μόνον. Ἄλλωστε ἡ *πρᾶξις εἶναι θεωρίας ἐπίβασις*, βασικὸ ἀξίωμα στὴν Ποιμαντικὴ Θεολογία, μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἡ θεωρία στηρίζεται στὴν πράξη. Ἄλλωστε καὶ στὴ Νηπτικὴ Θεολογία προηγεῖται ἡ ἐμπειρία γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ φτάσουμε στὴν θεωρία τοῦ Θεοῦ. Ἔτσι, πέραν τῆς θεωρητικῆς διδασκαλίας ἐκ μέρους μας, συνηθίζαμε νὰ δίνεται μιὰ σειρὰ βιβλίων καὶ ἄρθρων σχετικῶν μὲ τὴ θεματικὴ του ἑξαμήνου, τὰ ὁποῖα οἱ φοιτητὲς ἔπρεπε νὰ μελετοῦν κατ' ἴδιαν. Γιὰ κάθε μάθημα ὑπῆρχε μιὰ

ένότητα και στην ένότητα αυτή ἐμβάθουναν οί φοιτητές μελετώντας και μάλιστα τις περισσότερες φορές φέρνοντας και γραπτές ἀποτιμήσεις αὐτοῦ πού διάβασαν.

Γιὰ διευκόλυνσή τους συνιστᾶτο ἡ καταγραφή τῶν θέσεων ἑνὸς κειμένου, τῶν συμπερασμάτων και τῶν προτάσεων τοῦ συγγραφέα και κατόπιν ἡ καταγραφή τῶν θέσεων τοῦ κάθε φοιτητῆ. Συγκεκριμένα, γιὰ τὴν ἐπεξεργασία ἑνὸς κειμένου και γιὰ τὴν ἀπόδοση τοῦ περιεχομένου του πάντοτε συνιστᾶτο ἡ περίληψή του. Ἀλλὰ πῶς θὰ μποροῦσε νὰ ἀποδοθεῖ αὐτὴ ἡ περίληψη οὕτως ὥστε νὰ περιλαμβάνει ὅλα τα στοιχεῖα του; Πρῶτα πρῶτα ἀναφερόμαστε σὲ διαπιστώσεις, μετὰ σὲ θέσεις, ποιὲς εἶναι, δηλαδή οί τοποθετήσεις του στὸ θέμα πού διαπραγματεύεται, τί ὑποστηρίζει κι ἔπειτα βγαίνουν τὰ συμπεράσματα, τὰ πορίσματα. Παράλληλα τὸ κείμενο προσφέρει κάποιες προτάσεις. Τί συνεπάγονται ὅλα αὐτά, τί προτείνει ὁ συγγραφέας γιὰ νὰ θεραπεύσει τυχόν ἐλλείψεις, γιὰ νὰ βελτιώσει καταστάσεις; Πέραν ὅμως τοῦ συγκεκριμένου συγγραφέα και ὁ φοιτητῆς τί προτάσεις ἔχει;

Ἀργότερα, προστέθηκε μιὰ νέα κατηγορία, οί προοπτικές, ἔχοντας, δηλαδή, κάνει κανεὶς διαπιστώσεις, ἔχοντας βρεῖ ποιὲς ἀξιωματικές θέσεις στηρίζαν αὐτὲς τις διαπιστώσεις και ἀφοῦ ἐξάγαμε κάποια συμπεράσματα και προτείναμε κάποια πράγματα, τί προοπτικές ὑπάρχουν βάσει τῶν δεδομένων πού ὑφίστανται, γιὰ νὰ ὑλοποιηθοῦν αὐτά τὰ πράγματα ἢ νὰ μὴν ὑλοποιηθοῦν. Τὸ ὅλο αὐτὸ σχῆμα θὰ λέγαμε ὅτι στηρίζεται, βέβαια ὄχι ἀκριβῶς, σ' αὐτὸ πού ἀναφέρεται ὡς θέση - ἀντίθεση - σύνθεση ἢ ὡς ἓνα εἶδος ἀντι-παραθέσεων. Τί διαπιστώνει ὁ συγγραφέας, ποιὲς εἶναι οί τοποθετήσεις του, τί συμπεραίνει, τί προτείνει, τί συνεπάγονται ὅλα αὐτά; Τελικά, πῶς ἀποτιμᾶται αὐτὴ ἡ ἐργασία τοῦ συγγραφέα ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο φοιτητῆ ἢ φοιτήτρια πού ἀνέλαβε τὴν παρουσίαση τοῦ ἀρθρου ἢ τοῦ βιβλίου;

Ὅλη αὐτὴ ἡ προετοιμασία στὸ σπίτι και ἡ ἐπεξεργασία στὴν τάξη ὀδηγοῦσε τοὺς φοιτητές σὲ μιὰ ἰκανότητα ἀφομοιώσεως τοῦ ὑλικοῦ πού προτεινόταν, ἐξακριβώσεως τῆς χρησιμοποιούμενης μεθόδου και ἐνίσχυση τῆς ἀντιμετώπισεως μιᾶς βιβλιογραφίας πού ἡ μελέτη της θὰ ἀπαιτεῖτο γιὰ τὴν συγγραφή τῶν ἐπιμέρους ἐρευνητικῶν φροντιστηριακῶν ἐργασιῶν και τῆς διπλωματικῆς στὴ συνέχεια ἐργασίας τους. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ οί φοιτητές εἶχαν τὴν εὐκαιρία και τὴν εὐχέρεια σὲ συνεννόηση μὲ τὸν ἐκάστοτε διδάσκοντα νὰ ἐπιλέξουν θέματα πού ἐνέπιπταν στὴν ὕλη τῶν διδασκομένων μαθημάτων εἴτε προτεινόμενα ἀπὸ τοὺς ἴδιους εἴτε ἀπὸ τοὺς διδάσκοντες. Ὑπῆρχε μάλιστα ἡ δυνατότητα αὐτοτελοῦς ἐπεξεργασίας τοῦ θέματος ἢ συμμετοχῆς σὲ ὁμαδικὴ ἐργασία μὲ στόχο τὴν προαγωγή τοῦ ὁμαδικοῦ πνεύματος και τὴν ἐπικέντρωση ἐπιμέρους δυνάμεων γιὰ ἓνα συλλογικὸ ἀποτέλεσμα σὲ συγκεκριμένο ἐρευνητικὸ ἀντικείμενο. Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ ἦταν λίαν βοηθητικὴ ἡ χρησιμοποίησις τῶν ὀπτικοακουστικῶν μέσων και ἡ ὕπαρξη τῆς ἀνάλογης Αἴθουσας στὴ Σχολή.

Προσκλήσεις

Βεβαίως πέραν τῶν «μελετημάτων» πού προτείνονταν στοὺς φοιτητὲς ὑπῆρχαν καὶ ἄλλες εὐκαιρίες μετοχῆς στὴ γνώση. Ἐπειδὴ δὲν θεωρούσαμε ὅτι ὁ ἑαυτὸς μας εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος τῆς γνώσεως, φροντίζαμε σὲ ἐξειδικευμένα θέματα νὰ προσκαλοῦμε εἴτε καθηγητὲς εἴτε ἐρευνητὲς στὴν ἀνάπτυξη συγκεκριμένης θεματικῆς. Κι ἔτσι, ἀνάλογα μὲ τὸ θέμα ἐπιλέγαμε κατὰ καιροὺς ἐπισκέπτες καθηγητὲς. Σὲ αὐτὸ μας ἐξυπηρετοῦσε, ὅπως καὶ στὰ προπτυχιακὰ καὶ ἡ Αἴθουσα Ὀπτικοακουστικῆς Διδασκαλίας καὶ Ψηφιακῆς Τεχνολογίας μέσω τῆς προβολῆς εἴτε συγκεκριμένων power points εἴτε συγκεκριμένων φίλμ.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτες-εισηγητὲς εἶναι οἱ ἑξῆς : Ὁ Σπυρίδων Τσιτσιγκὸς εἰσηγήθηκε τὸ ἐαρινὸ ἐξάμηνο τοῦ 1998 (24 Ἰουνίου) τὸ θέμα: «Πνευματικὴ πατρότης καὶ θεραπεία. Ἡ ψυχὴ στὸν ἱερὸ Χρυσόστομο». Ὁ Ἀθανάσιος Μελισσάρης κατὰ τὸ χειμερινὸ ἐξάμηνο τοῦ 1999 παρουσίασε εἰσήγηση μὲ θέμα: «Τὸ πρόσωπο καὶ ὁ σεβασμὸς τῆς ἀνθρώπινης προσωπικότητας». Παρουσίασε ἐπίσης σὲ ἀδρὲς γραμμὲς τὰ βήματα πού πρέπει νὰ ἀκολουθήσει ἕνας μεταπτυχιακὸς φοιτητὴς στὶς Ἠνωμένες Πολιτεῖες τῆς Ἀμερικῆς γιὰ τὴν ὑποβολὴ σχεδίου ἐκπονήσεως διδακτορικῆς διατριβῆς (Proposal). Ἡ Εὐῆ Σακελλαρίου, εἰδικὴ σὲ θέματα ἐρευνας καὶ μελέτης τῆς ἀγορᾶς (Marketing), τὸ ἴδιο ἔτος εἰσηγήθηκε τὸ θέμα «Ἐφαρμογὴ Ἀρχῶν Μάρκετινγκ στὴν Κοινωνικὴ Θεολογία: Εὐκαιρία ἢ Οὐτοπία;». Ἡ Ἀριάδνη Σαραντουλάκου στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος Ἀρχές καὶ μέθοδοι τῆς Ποιμαντικῆς το 1999 ἔκανε εἰσήγηση μὲ θέμα: «Μέθοδοι τοῦ παρελθόντος πρὸς χρῆση τοῦ παρόντος: Μία κριτικὴ προσέγγιση τοῦ βίου τῶν Ἁγίων Βαρθολομαίου καὶ Ἰωάννου». Ἐνῶ στὸν κύκλο μαθημάτων Ὁρθόδοξης Κλινικῆς Ἀνθρωπολογίας τὸ 2000 παρουσίασε στοὺς φοιτητὲς εἰσήγηση μὲ τίτλο: "Πάθη στὶς ψυχοφελεῖς διηγήσεις". Ὁ οἰκονομολόγος Θεόδωρος Καλογιώργης, στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος Εἰδικὰ θέματα Ποιμαντικῆς Γάμου καὶ Οἰκογενείας, ἀνέπτυξε τὸν Δεκέμβριο τοῦ 2000, τὸ θέμα «Οἰκογενειακὸς Προϋπολογισμὸς» καὶ ὁ καθηγητὴς τῆς Παιδαγωγικῆς Θεόδωρος Παπακωνσταντίνου τὸ ἴδιο ἀκαδημαϊκὸ ἔτος ἔκανε εἰσήγηση παρουσιάζοντας τὸ βιβλίο του *Σκοποὶ καὶ πολιτισμικὲς ἐπιλογές στὴ νεοελληνικὴ μέση ἐκπαίδευση*. Στὸ πλαίσιο τοῦ ἴδιου μαθήματος, κατὰ τὸ χειμερινὸ ἐξάμηνό του 2001, ὁ Κωνσταντῖνος Εὐθυμίου παρουσίασε τὸ βιβλίο του *Ὁ γάμος καὶ ἡ μετασκευὴ τοῦ ἐξ ἀρρωστίας εἰς ρῶσιν* προσφέροντας καὶ ἀπὸ ἕνα ἀντίτυπο στοὺς παρευρισκομένους. Ὁ Στέφανος Κουμαρόπουλος παρουσίασε εἰσήγηση μὲ θέμα «Ἡ κρίση στὴ σύγχρονη οἰκογένεια». Τὸ 2003 ὁ Εὐστάθιος Γιαννῆς παρουσίασε τὸ θέμα: «Ἡ ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια στὴ φιλοσοφία τοῦ Gabriel Marcel καὶ στὴν ὀρθόδοξη παράδοση» καὶ ὁ π. Ἀδαμάντιος Αὐγουστίδης τὸ θέμα «Ψυχολογία καὶ πνευματικὴ ζωὴ». Ὁ ἴδιος εἶχε παρουσιάσει παλαιότερα (7-5-1998) τὴν διδακτορικὴ του διατριβή, *Ἡ ἀνθρώπινη ἐπιθετικότητα στὴν «Κλίμακα»*. Στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος Κλινικὴ καὶ Θεραπευτικὴ Ἀνθρωπολογία τὸ 2004, μίλησε στοὺς μεταπτυχιακοὺς φοιτητὲς ὁ ἰατρός Ἰωάννης Παπαγιαννόπουλος μὲ θέμα «Παραβάσεις καὶ νηστειοθεραπεία». Τὸ ἴδιο ἀκαδημαϊκὸ ἔτος ὁ καθηγητὴς

Κωνσταντίνος Σέκερης παρουσίασε τὸ θέμα «Βλαστοκύτταρα» στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῆς Βιοηθικῆς. Ὁ Σπυρίδων Τσιτσιγκος παρουσίασε εἰσήγηση τὸ 2004 μὲ θέμα: «Ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος κατὰ τοὺς Τρεῖς Ἱεράρχες». Ὁ Στέφανος Κουμαρόπουλος (διδάκτωρ Θεολογίας πλέον) ἐπανῆλθε στίς 7 Ἀπριλίου 2005 μὲ νεότερα ἐρευνητικὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ ἀναπτύξει τὸ θέμα: «Ἡ ταυτότητα τῆς σύγχρονης οἰκογένειας. Σκέψεις γύρω ἀπὸ τὴν κρίση ἢ τὸν μετασχηματισμὸ τῆς οἰκογένειας σήμερα».

Ἐπισκέψεις

Πέραν, ὅμως, αὐτῶν ὁ ἐμπλουτισμὸς τῆς διδασκαλίας γινόταν καὶ μὲ ἐπισκέψεις σὲ συγκεκριμένους χώρους. Γιὰ παράδειγμα, ὅταν ἀναφερόμασταν στὸν «Πολιτισμὸ τῆς Ποιμαντικῆς καὶ τὴν Ποιμαντικὴ τοῦ Πολιτισμοῦ» ἐπισκεφτήκαμε συγκεκριμένες Ἐκθέσεις ἔργων ἢ παραστήκαμε σὲ θεατρικὲς παραστάσεις ἢ ἐπίσης σὲ μουσικὲς ἐκδηλώσεις. Ὅταν μιλούσαμε γιὰ τὸ θέμα «Πάθη καὶ Ἀρετὲς» μιὰ μεγάλη ὁμάδα φοιτητῶν μας παραβρέθηκε στὸ Μέγαρο Μουσικῆς τὸν Φεβρουάριο τοῦ 2000 καὶ εἶδαμε μιὰ ὡραία παράσταση γιὰ *Τὰ ἑπτὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα* τοῦ Μπέρτολ Μπρεχτ (Bertolt Brecht) σὲ μουσικὴ τοῦ Kurt Weil μὲ ἐρμηνεύτρια τὴν Marianne Faithfull. Μαζὶ μὲ τοὺς φοιτητὲς μετὰ εἶχαμε τὴν δυνατὴτητα νὰ ἐμβαθύνουμε στὸ θέμα. Ἐνθυμοῦμαι ἐπίσης μιὰ συζήτησή μας μὲ τὸν διευθυντὴ τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Μεγάρου Μουσικῆς (Λίλιαν Βουδούρη) καθηγητὴ Christof Stroux, στὴν ὁποία ἐπιχείρησε σὲ μιὰ μουσικὴ ἀναδρομὴ νὰ μᾶς παρουσιάσει τὴν προβληματικὴ του, ἂν πράγματι τὰ πάθη ὡς ὄντοτες βρῆκαν τὴν ἀποτύπωσή τους στὴ μουσικὴ ἀπὸ τὸν Μεσαίωνα καὶ μετὰ.

Τὸ 2000 ἐπίσης, ὁμάδα μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν ἔλαβε μέρος σὲ πρόγραμμα μὲ τίτλο *Ποιμαντικὴ πράξη καὶ ψυχικὴ Ὑγεία* ἀπὸ Φεβρουάριο ἕως Δεκέμβριο στὸν Ἱ. Ναὸ Ἁγίου Χαλαράμπους Ἰλισίων. Τὸ συγκεκριμένο πρόγραμμα διοργανώθηκε ἀπὸ τὴν Ψυχιατρικὴ Κλινικὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τὴν Ὑπηρεσία Ψυχιατρικῆς καὶ Ποιμαντικῆς Μέριμνας τοῦ Κέντρου Ψυχικῆς Ὑγιεινῆς (π. Ἀδαμάντιος Αὐγουστίδης) καὶ τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας (Α.Μ. Σταυρόπουλος) ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἑλληνικῆς Ψυχιατρικῆς Ἑταιρίας.

Τὸ 2001 μὲ τοὺς μεταπτυχιακοὺς μας φοιτητὲς στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος «Ποιμαντικὴ τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ Πολιτισμὸς τῆς Ποιμαντικῆς» ἐπισκεφτήκαμε τὴν Πινακοθήκη Πιερίδη ὅπου εἶδαμε Ἐκθεση μὲ τίτλο: «Γελοιογλυπτικὴ» τοῦ π. Ἐμμανουὴλ Καλαϊτζάκη. Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 2003 ἐπισκεφτήκαμε Ἐκθεση φωτογραφίας τῶν φοιτητῶν τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς μὲ τίτλο «Πεζοδρομία, Πεζοδράματα», ἐνῶ τὸ 2002 παρακολούθησαμε τὴν θεατρικὴ παράσταση «Ὁ γάμος», βασισμένη στὸ μυθιστόρημα τῆς Βάσιας Σολωμοῦ-Ξανθάκη, στὸ θέατρο Μεταξουργεῖο. Μετὰ τὴν παράσταση ἀκολούθησε συζήτησις τῶν φοιτητῶν μὲ τοὺς συντελεστὲς.

Έρευνητική δραστηριότητα

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην έρευνητική δραστηριότητα τῶν μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν καὶ φοιτητριῶν. Ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ συγγράψουν τρεῖς ἐργασίες στὸ χῶρο τῆς Ποιμαντικῆς Θεολογίας. Ἐπρόκειτο γιὰ φροντιστηριακὲς ἐρευνητικὲς ἐργασίες σὲ ἀτομικὸ ἢ ὁμαδικὸ ἐπίπεδο. Ἡ ἀνάθεση τῶν θεμάτων γινόταν εἴτε μὲ πρωτοβουλία τῶν διδασκόντων εἴτε τῶν φοιτητῶν. Ἡ ἐπιλογή γινόταν στὸ πλαίσιο τοῦ κύκλου τῶν ἐπιμέρους μαθημάτων. Ἔτσι ἕνας ἀριθμὸς φοιτητῶν ἐργάστηκε σὲ θέματα Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς, Γάμου καὶ Οἰκογένειας, Βιοηθικῆς, Ὁρθόδοξης καὶ Κλινικῆς Ἀνθρωπολογίας, Ἐπικοινωνιακῆς Θεολογίας καὶ Ἀστικῆς Ποιμαντικῆς.

Ἀτομικὲς ἐργασίες

Α. ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ

1. «Ποιμαντικὴ θεώρηση τοῦ Συμβουλευτικοῦ Ἐγχειριδίου τοῦ Ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτη» (Αἰμιλία Παύλου, 2001).
2. «Ἐντοπισμὸς τῶν Ὁρθόδοξων Συμβουλευτικῶν σχημάτων (κατηγορίες, λειτουργίες, ἀρχές, στάσεις) τῆς Ποιμαντικῆς στὸν βίο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀββᾶ Δωροθέου» (Σταμάτιος Ζούλας, 2001).
3. «Ἡ Κλίμαξ τοῦ Ἰωάννου Σιναΐτου μὲ βάση τίς κατηγορίες τοῦ ποιμαίνειν, τίς λειτουργίες τῆς Ἐκκλησίας καὶ τίς γενικὲς ποιμαντικὲς ἀρχές» (Κωνσταντῖνος Πρέντος, 2001).
4. «Ἡ ἐξομολόγηση καὶ ἡ μετάνοια ὡς θεραπευτικὲς τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς» (Ελένη Κωνσταντουλάκη, 2002).
5. «Στοιχεῖα Συμβουλευτικῆς Ποιμαντικῆς στοὺς Ἀσκητικούς Λόγους τοῦ Ἀββᾶ Δωροθέου» (Χρηστος Στάικος, 2006).
6. «Συμβουλευτικὴ ποιμαντικὴ τῶν κρατουμένων, φυλακισμένων καὶ καθειργημένων» (Δημήτριος Κτενᾶς, 2006).
7. «Ἡ κοινωνικὴ διακονία στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀμερικῆς» (Σωτήριος Μαλαμῆς, 2006).
8. «Οἱ ἀπόψεις τῶν συγχρόνων γερόντων σχετικὰ μὲ τὴν ψυχικὴ καὶ σωματικὴ υἰγεία» (Παρασκευὴ Ρεντζῆ).

Β. ΓΑΜΟΣ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ – ΓΥΝΑΙΚΑ – ΠΑΙΔΙ – ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΔΙΑΠΑΙΔΑΓΩΓΗΣΗ

9. «Μελλονύμφοι στὸ τέλος τῆς 2ης μ.Χ. χιλιετίας. Ψυχολογικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ προβλήματα τῶν μελλονύμφων στίς σύγχρονες κοινωνίες» (Τριαντάφυλλος Μπολτέτσος, 1998).
10. «Συζυγικὲς σχέσεις καὶ οἰκογενειακὴ ζωὴ στὰ διηγήματα τοῦ Παπαδιαμάντη» (Ελένη Κωνσταντουλάκη, 2000).

11. «Η ποιμαντική τῆς νεότητος. Μέθοδος καὶ προϋποθέσεις» (Παντελεήμων Κατζόλης, 2000).
12. «Ὁ θεσμὸς τῶν ἀνάδοχων οἰκογενειῶν γιὰ χρόνιους ψυχωσικούς ἀσθενεῖς καὶ ὁ ρόλος τους ἐξ ἐπόψεως χριστιανικῆς» (Σταμάτιος Ζούλας, 2001).
13. «Ἡ Νομικὴ διάσταση τοῦ Γάμου» (Αἰμιλία Παύλου, 2001).
14. «Ἡ Θεολογικὴ-Ἠθικὴ (θρησκευτικὴ) διάσταση τοῦ Γάμου» (Σταμάτιος Ζούλας, 2001).
15. «Ἡ Ψυχολογικὴ διάσταση στὴν ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν μελλονύμφων» (Βασιλικὴ Λυμπεροπούλου, 2001).
16. «Ἡ Κοινωνιολογία τοῦ Γάμου» (Σταυρούλα Ὀρφανάκου, 2001).
17. «Προετοιμασία Μελλονύμφων – ἡ Παιδαγωγικὴ διάσταση τοῦ Γάμου» (Μαριάννα Δρέ, 2001).
18. «Ἡ Ποιμαντικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ἐνδοοικογενειακῆς βίας στὴν ἐλληνικὴ οἰκογένεια, λαμβανομένων ὑπόψη τῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Ἀνθρώπου» (Ἀσημένια Κουρτεσάκη).
19. «Ἄνδρας γυναίκα καὶ ἰσότητα στὸν Ἱερὸ Χρυσόστομο» (Γεώργιος Σκλίας, 2003).
20. «Κοινωνία τῆς πληροφορίας καὶ σεξουαλικὴ διαπαιδαγώγηση», (Γεώργιος Σκλίας, 2003).
21. «Ἡ γυναίκα στὸ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς Ὀρθόδοξης Θεολογίας μέσα ἀπὸ Διορθόδοξα Εὐρωπαϊκὰ Συνέδρια (1. *Ἡ θέσις τῆς γυναικὸς ἐν τῇ Ὀρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Ρόδος 30/10-7/11 1988. 2. *Ἡ Ὀρθόδοξη γυναίκα στὴν Ἐνωμένη Εὐρώπη, Μητρόπολη Θηβῶν καὶ Λεβαδείας 3/11-6/11 1994.*» (Νεκτάριος Παπαδόπουλος).
22. «Ἡ θρησκευτικὴ τῶν δύο φύλων στὸ Νεοελληνικὸ Θέατρο» (Ἄνδρομάχη Γεωργιάδη, 2003).
23. «Συμβολὴ σὲ μιὰ ὀρθόδοξη φυλο-λογία μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ βίου τῶν Ἀγίων μας (Μηναῖα Ἰανουαρίου – Φεβρουαρίου – Μαρτίου)» (Ἄννα Καπελέρη, 2003).
24. «Συμβολὴ σὲ μιὰ ὀρθόδοξη φυλο-λογία μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ βίου τῶν Ἀγίων μας (Μηναῖα Ἀπριλίου – Μαΐου – Ἰουνίου)» (Ελένη Ἀργυροπούλου, 2003).
25. «Συμβολὴ σὲ μιὰ ὀρθόδοξη φυλο-λογία μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ βίου τῶν Ἀγίων μας (Μηναῖα Ἰουλίου – Αὐγούστου – Σεπτεμβρίου)» (Μαρία Σταματοπούλου, 2003).
26. «Συμβολὴ σὲ μιὰ ὀρθόδοξη φυλο-λογία μέσα ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ βίου τῶν Ἀγίων μας (Μηναῖα Ὀκτωβρίου – Νοεμβρίου - Δεκεμβρίου)» (Ἀθανάσιος-Ἀλέξανδρος Ἀντωνίου, 2003).
27. «Ἀτομικοὶ κύκλοι ζωῆς: Διαζύγιο» (Χρυσούλα Χατζηλία, 2005).
28. «Ἡ γυναίκα στὴν Καινὴ Διαθήκη. Διαφοροποίηση ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς. Τυπολογίες θρησκευτικότητας» (Ἐμμανουήλ Τζάλας, 2008).
29. «Ποιμαντικὴ μεικτῶν γάμων στὸ πλαίσιο μιᾶς πολυπολιτισμικῆς κοινωνίας» (Μαριάννα Δρέ, 2009).

Γ. ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ – ΒΙΟΗΘΙΚΗ – ΤΕΚΝΟΓΟΝΙΑ

30. «Οί απόψεις τῶν συγχρόνων Γερόντων γιά τὰ θέματα καλλιτεκνίας καί εὐτεκνίας σέ σχέση μέ τήν πρόοδο τῆς Βιοτεχνολογίας καί τῆς Γενετικῆς καί τίς θέσεις τῆς Βιοηθικῆς» (Άσημένια Κουρτεσάκη).
31. «Ίατρικά καί Βιολογικά θέματα (Προϋποθέσεις καλλιτεκνίας – ἔλεγχος)» (Γεώργιος Τσαγκάρης, 2001).

Δ. ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΚΑΙ ΚΛΙΝΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Οί ὑπ' ἀριθ. 32-36 ἐργασίες ἔγιναν μέ ἀφορμή τή θεματική του ΧΙΨου Συνεδρίου τῆς Α.Ι.Ε.Μ.Ρ.: *Βεβαιότητες καί ἐμπειρία τῶν ὀρίων*. (Ρώμη-Grottaferrata, 14-18 Ἰουλίου 1999). Οί ὑπ' ἀριθ. 40, 47 καί 49 ἐργασίες ἀποτελοῦν μέρος μιᾶς εὐρύτερης ἔρευνας σχετικῆς μέ τὸ θέμα τοῦ ΧΨΙου συνεδρίου τοῦ Διεθνούς Συνδέσμου Ἰατρῶ-ψυχολογικῶν καί Θεραπευτικῶν Μελετῶν (Α.Ι.Ε.Μ.Ρ.) ποῦ ἔγινε στό Στρασβούργο 10-14 Ἰουλίου 2006: Θερησκείες καί μορφές βίας. Ὑπῆρξαν καί ἄλλες ἀναθέσεις ποῦ δὲν ἐτελεσφόρησαν (μ.α. Οί Απόστολοι ὡς ὑποκείμενο καί ἀντικείμενο βίας). Τὸ θέμα καί ὁ προβληματισμὸς τοῦ συνεδρίου εἶχαν ἀναγγελεῖ μέ ἄρθρο στόν «Ἐφημέριο» (Ἀπρίλιος 2004, σ. 25-27). Ἡ ἔρευνα μέ τοὺς μεταπτυχιακοὺς φοιτητὲς ὑπῆρξε πολὺ δημιουργικὴ καί οἱ ἐργασίες τοὺς ἐπρόκειτο νὰ ἀποτελέσουν ὑλικὸ μιᾶς Ἡμερίδας ποῦ θὰ ὀργανωνόταν γιά τοὺς φοιτητὲς καί τὰ μέλη τῆς ἑλληνικῆς ομάδας τοῦ Συνδέσμου. Ἐνα μικρὸ μέρος παρουσιάστηκε στό Συνέδριο ὑπὸ τύπον πόστερ, τὸ ὁποῖο διανεμήθηκε καί στοὺς συνέδρους. Εἶχε τίτλο: Οἱ ἄγιοι μάρτυρες ὡς ἀντικείμενο βίας. Βασίστηκε στό κείμενο τῆς Χρυσούλας Χατζηλία καί σὲ ἀναζήτηση βυζαντινῶν εἰκόνων τοῦ Συμβούλου Θεολόγων Δρ. Εὐσταθίου Γιαννῆ. Ἡ σύνθεση τοῦ πόστερ ἔγινε ἀπὸ τὸν Δημήτρη Γεωργίου καί ἡ παρουσίαση (power point) ἀπὸ τὸν Θεολόγο Καθηγητὴ Δρ. Στέφανο Κουμαρόπουλο μέ συντονιστὴ τὸν Α.Μ. Σταυρόπουλο.

32. «Οἱ ἡλικίες ὡς ὅρια βιώσεως τῶν ἀξιών» (Μαρία Χονδροζουμάκη, 1998).
33. «Ὁ ἄνθρωπος ὡς ὀριακὸν ὄν στοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας» (Μαρία Πάνου, 1998).
34. «Ἡ σωματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τὰ ὅριά της» (Κανέλλα Γρουσουζάκου, 1998).
35. «Ἡ χρονικότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τὰ ὅριά της» (Σταῦρος Μαζωνάκης, 1998).
36. «Ἡ βεβαιότητα καί τὰ ὅρια στὶς γνωστικὲς δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου» (Δήμητρα Τούντα, 1998).
37. «Πάθη, θεραπείες καί ψυχικὰ νοσήματα. Χριστολογικὲς καί ψυχιατρικὲς θεραπείες πρὸς μιᾶ σωτηριολογικὴ ὑπέρβαση ἢ τροχοπέδη;» (Παντελεῖμων Κατζόλης, 2002).
38. «Ἡ ἀνθρωπολογία τῶν Μακαρισμῶν» (Άννα Καπελέρη, 2003).
39. «Τὸ βλέμμα τοῦ προσώπου» (Άθανάσιος-Άλέξανδρος Άντωνίου, 2003).
40. «Ὁρθόδοξη ἀντιμετώπιση τῆς βίας μαρτυρούμενη στὰ Συναξάρια τῶν Ἁγίων της» (μηνὸς Ἰουλίου) (Χρυσούλα Χατζηλία, 2005).

41. «Ο λογισμός της λύπης, συσχέτιση με τη σύγχρονη ψυχιατρική» (Ελένη Αργυροπούλου, 2006).
42. «Ο άνθρωπος ως θεολογικός τόπος των τριών θεολογικών ἀρετῶν. Πίστη, Ἐλπίς, Ἀγάπη» (Μαρία Σταματοπούλου, 2006)
43. «Ἡ Ποιμαντική του προσώπου καὶ οἱ ὀκτὼ κατηγορίες τοῦ ποιμαίνειν καὶ ποιμαίνεσθαι» (Δημήτριος Κτενᾶς, 2006)
44. «Ἡ Ποιμαντική τοῦ προσώπου: Ἱστορική ἀναδρομὴ τῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου. Ἡ ὄντολογικὴ ἐρμηνεία πού προτείνει ἡ Ὁρθοδοξία. Τὸ πρόσωπο στὴν πατερικὴ θεολογία. Διαφορὰ μετὰ τὴ Δυτικὴ ἀτομοκρατία» (Μαρία Μακρῆ, 2007).
45. «Ἡ Ποιμαντικὴ τοῦ προσώπου: Στόχοι, δυσκολίες, εὐκολίες καὶ μέσα ἐπιτυχίας στὴ σύγχρονη καθημερινότητα. Ἐφαρμογὴ τῶν τεσσάρων ἀρχῶν τῆς Ποιμαντικῆς» (Ελένη Φιλίππου, 2007)
46. «Ἡ Ποιμαντικὴ τοῦ προσώπου: Στοιχεῖα παθολογίας καὶ θεραπείας» (Δημήτριος Ἀσημακόπουλος, 2007).
47. «Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς ὡς ἀντικείμενο καὶ ὑποκείμενο βίας» (Νικόλαος Σταμάτης, 2007.)
48. «Ἀμμὰ Θεοδώρα Ἀλεξανδρινή, Λόγος περὶ παθῶν καὶ ἀρετῶν τοῦ δασκάλου», (Μαριάννα Δρέ, 2009)
49. «Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὡς ὑποκείμενο καὶ ἀντικείμενο βίας» (Παρασκευὴ Ρεντζῆ).

Ε. ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Οἱ ὑπ' ἀριθ. 50,51 καὶ 52 ἐργασίες ἀναφέρονται στὴν ἐκφορὰ σύγχρονου ἐκκλησιαστικοῦ λόγου, ὅπως αὐτὸς καταγράφεται σὲ Ἐγκυκλίους Ἱεραρχῶν ἐπὶ ταῖς ἐορταῖς Πάσχα καὶ Χριστουγέννων, ὀρθόδοξων καὶ ἐτεροδόξων, σὲ σύγκριση μετὰ πατερικὰ κείμενα α) Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν καὶ β) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος Α' εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα. Στόχος τῶν ἐργασιῶν ἦταν νὰ διαπιστωθεῖ ἡ ἐπικοινωνιακὴ διάσταση καὶ λειτουργικότητα ὅλων των ἀναφερομένων κειμένων γιὰ τὴ σύγχρονη ἐποχὴ.

50. «Ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση καὶ κριτικὴ θεώρηση τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κρήτης τῶν τεσσάρων τελευταίων ἐτῶν, Χριστουγέννων καὶ Πάσχα σὲ σύγκριση μετὰ αὐτῶν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου τῶν ἐν Ἀθήναις Καθολικῶν καὶ τῶν Πατερικῶν Κειμένων α) Μ. Βασιλείου, Ὁμιλία εἰς τὴν Ἁγίαν τοῦ Χριστοῦ Γέννησιν καὶ β) Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, Λόγος Α' εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα, ἀναφορικὰ μετὰ τὴν ἐπικοινωνιακὴ τους διάσταση στὴ σύγχρονη ἐποχὴ» (Μαρία Χονδροζουμάκη, 1998).
51. «Ὁ σύγχρονος ἐκκλησιαστικὸς λόγος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν μελέτη ὀρθόδοξων καὶ μὴ ἐορταστικῶν κειμένων» (Δήμητρα Τούντα, 1998).
52. «Οὐράνιες προσκλήσεις καὶ ἱερεῖς προκλήσεις» (Κανέλλα Γρουσουζάκου, 1998).
53. «Συμβουλευτικὴ Ποιμαντικὴ στὸ Internet (διαδίκτυο)» (π. Ἀθανάσιος Καλογήρου, 2001).

54. «Κοινωνία τῆς Πληροφορίας καὶ Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση» (Γεώργιος Σκλίας, 2003).

ΣΤ. ΑΣΤΙΚΗ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ

55. «Στὰ ἴχνη τῶν Ἁγίων, Θεραπευτικός Τουρισμός «ἐντός των τειχῶν» (Τριαντάφυλλος Μπολτέτσος, 1999).
56. «Ὁ Θεὸς στὴν πόλη» (Φωτεινὴ Ψάλλα, 2000).

Ὅμαδικές ἐργασίες

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀτομικὲς ἐργασίες ἐγκαινιάσαμε τὶς *ὁμαδικὲς ἐργασίες*. Μιὰ ὁμάδα φοιτητῶν ἀνελάμβανε τὴν εὐθύνη νὰ ἐρευνήσῃ καὶ νὰ ἐπεξεργαστεῖ ἓνα θέμα ὡς ὁμάδα. Σκοπὸς δὲν ἦταν ἴσως, ὅπως στὶς ἀτομικὲς ἐργασίες, ὁ καθένας νὰ δουλέψῃ μόνος του στὸ ἐργαστήριο ἢ στὸ σπουδαστήριο ἔχοντας βέβαια λάβει ἐρεθίσματα ἀπὸ τὰ μαθήματα στὴν τάξη καὶ ἀπὸ τὶς ἐκεῖ παραδόσεις, συζητήσεις καὶ ἀνταλλαγὲς γνωμῶν. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ θέματος θὰ ἦταν συλλογικὴ ἐφαρμόζοντας στὴν πράξη τὴν Κοινωνική... Θεολογία ὡς ἀνοιχτότητα πρὸς ὅλους καὶ ὅλα. Ὅχι ἀτομοκεντρικὴ πρόσβαση ἀλλὰ κοινωνικὴ προσέγγιση μὲ καταθέσεις σὲ κοινό... καταθετικὸ λογαριασμό!

ΠΑΘΗ ΚΑΙ ΑΡΕΤΕΣ

Ἡ πρώτη ἐργασία ποὺ κατέληξε στὴν παραγωγή ἑνὸς βίντεο ἦταν τὸ «Πάθη καὶ Ἀρετὲς» - Λόγος καὶ Ἀντίλογος - Ἐκκλησία καὶ κόσμος σὲ ἓνα διάλογο. Συμμετεῖχαν οἱ μεταπτυχιακοὶ φοιτητές: Σταμάτης Ζούλας, Ἀνδρέας Καρίβαλης, Ἐλένη Κωνσταντουλάκη, Τριαντάφυλλος Μπολτέτσος, Αἰμιλία Παύλου, Κώστας Πρέντος, Νικόλαος Σταμάτουζας καὶ Φωτεινὴ Ψάλλα. Τὸ πρόβλημα τῶν παθῶν καὶ ἡ ἀντιμετώπισή τους εἶναι ἓνα βασικὸ κομμάτι τῆς διδασκαλίας καὶ στὰ προπτυχιακὰ ἀλλὰ κυρίως στὰ μεταπτυχιακὰ μαθήματα, ὅπου μελετῶνται καὶ διάφοροι νηπτικοὶ θεολόγοι, ὅπως ὁ ἀββᾶς Ἰσαὰκ ὁ Σῦρος, ὁ ἀββᾶς Κασσιανὸς καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ὡς πρὸς αὐτὴ τὴν ἐργασία ἢ προσπάθεια ἦταν ὁ κάθε φοιτητὴς νὰ πάρῃ ἀπὸ ἓνα πάθος (*γαστριμαργία, πορνεία, φιλαργυρία, λύπη, ὀργή, ἀκηδία κενοδοξία, ὑπερηφανία*) καὶ νὰ μπορέσῃ νὰ τὸ ἀναπτύξῃ πρῶτα πρῶτα θεωρητικά. Σὲ τί συνίσταται αὐτό; Πῶς ἀντιμετωπίζεται καὶ μὲ τὴν ἀντίστοιχη ἀρετὴ σὰν ἀντιπάλωμα μὲ τὰ πάθη. Δημιουργήσαμε, λοιπόν, στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῆς Ἐπικοινωνιακῆς Θεολογίας μὲ πολύτιμο συνεργάτη τὸν διδάκτορα Θεολογίας Ἄγγελο Βαλλιανάτο, τὸ «Πάθη καὶ Ἀρετὲς». Ἀφοῦ συγκεντρώθηκαν οἱ ἐπιμέρους ἐργασίες, κατόπιν ἐπεξεργασίας ἀνάλογου

οπτικοακουστικού υλικού, έγιναν συγκεκριμένες προτάσεις από τους συμμετέχοντες φοιτητές. Οί φοιτητές πήραν δύο συνεντεύξεις κι από έμένα και από τόν κύριο Έμμανουήλ Περσελή, υπεύθυνο του σκέλους Χριστιανική Αγωγή του ίδιου Μ.Π.Σ. Η προσπάθεια άφορουσε νά δημιουργηθεϊ ένα δρώμενο, τó όποιο θα μπορούσε νά προβληθεϊ και σε σχολεία ή και γενικότερα σε μιá ένορία. Τó άποτέλεσμα ήταν μιá έγγραφή τής προσπάθειας σε μορφή βίντεο και μετέπειτα σε cd. Είχαμε τήν εύκαιρία ή συγκεκριμένη παραγωγή νά παρουσιαστει και ένώπιον του Τμήματος, καθηγητών και φοιτητών, στην Αίθουσα Οπτικοακουστικής Διδασκαλίας και Ψηφιακής Τεχνολογίας, τόν Νοέμβριο του 2000. Η προβολή άφησε άγαθές έντυπώσεις.

ΤΑ ΕΞΙ ΕΙΔΗ...

Τó ίδιο συνέβη και με μιá έφαρμογή παρουσίασης (powerpoint) που συνοδεύεται από μουσική, με γενικό τίτλο τά «Έξι είδη τής άγάπης του Εύαγγελίου τής Κρίσεως». Σε αυτή τήν όμαδική έργασία συμμετείχαν οί μεταπτυχιακοί φοιτητές: Άγαθή Παππά, Άνδρομάχη Γεωργιάδη, Γεώργιος Σκλίας, Ειρήνη Τερέζη, Έλευθερία Καλέργη, Έμμανουήλ Τζάλας, Κωνσταντίνος Τσαμουράς και Νεκτάριος Παπαδόπουλος. Η άνάλυση τής εύαγγελικής περικοπής και ή μέθοδος έρευνας και καταγραφής βασίστηκε στο κείμενό μου «Τά έξι είδη τής άγάπης του Εύαγγελίου τής Κρίσεως» (Έπιστημονική Έπετηρίδα τής Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Άθηνών, τόμος ΛΕ'). Αυτή ή έργασία ουσιαστικά άποτελει μιá καταγραφή τών δυνατοτήτων που παρέχει ή χρήση τής σύγχρονης τεχνολογίας στην ποιμαντική και τήν εκπαιδευτική διαδικασία.

Η έργασία εύτύχησε νά παρουσιαστει και σε ένα συνέδριο τής Διεθνούς Έταιρείας Πρακτικής Θεολογίας (S.I.T.P) τó 2004 στο Μόντρεαλ και πραγματικά είχε μεγάλη άνταπόκριση. Πολλοί ζήτησαν και αντίγραφο, άφου υπήρχε σε έλληνική και γαλλική έκδοχή. Τελευταία μάάλιστα έχει άνέβει και στόν ιστότοπο του Διαδικτυακού Κέντρου Ποιμαντικών Έρευνών, Μελετών και Έφαρμογών. Ήταν μιá ώραία προσπάθεια νά άποτυπωθεϊ αυτή ή έργασία όπτικοακουστικά. Όλοι οί φοιτητές προσπάθησαν νά άποδώσουν τó κάθε είδος τής άγάπης με συνέπεια, ώστε νά υπάρχει ακριβής άποτύπωση και ένεργός παρουσίαση του θέματος.

ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΕ ΜΙΑ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΦΥΛΟ-ΛΟΓΙΑ

Ένα άλλο μεγάλο θέμα όμαδικής έργασίας ήταν ή «Συμβολή σε μιá Ορθόδοξη Φυλο-λογία». Έκεϊνο που προσπαθήσαμε σε αυτή τήν μεγάλη έρευνα με τους μεταπτυχιακούς μας φοιτητές Άλέξανδρο-Άθανάσιο Αντωνίου, Έλένη Αργυροπούλου, Άννα Καπελέρη και Μαρία Σταματοπούλου, ήταν νά

ἀποτυπωθῶν σὲ ἓνα πῖνακα τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐπιμέρους ἐργασιῶν τους (βλ. ὑπ' ἀριθ. 23,24,25,26 ἀτομικὲς ἐργασίες). Οἱ ἐργασίες συνίσταντο στὴν διερεύνηση στοιχείων ποὺ ἀφοροῦσαν τοὺς ἐγγάμους Ἁγίους: τὸ ποῦ ἔδρασαν, τὸ πότε, ποιά ἦταν τὰ χαρακτηριστικὰ ποιμαντικά τους γνωρίσματα. Μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἐπιχειρήσαμε νὰ καταλήξουμε σὲ ὀρισμένα συμπεράσματα ὡς πρὸς μιὰ Θεολογία τῶν φύλων. Τί ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ἡ Ἐκκλησία ἀναγνώρισε ὡς ἀγιότητα στοὺς ἐγγάμους γιὰ νὰ τοὺς ἀναδείξει Ἁγίους στὸ στερέωμά της; Πῶς οἱ Ἐγγαμοὶ Ἁγιοὶ ἔδρασαν ποιμαντικά καὶ τί προσέφεραν στὸ πλαίσιο τῆς Ποιμαντικῆς τῆς Ἐκκλησίας μας; Εἶναι ἀξιωματικὴ ἡ ἀποτύπωση αὐτῆς τῆς μεγάλης ἔρευνας σὲ ἓνα τεράστιο Πῖνακα ἠλεκτρονικῆς χαρτογράφησης τῶν ἐρευνητικῶν δεδομένων μὲ ὅλες τὶς δυσκολίες ποὺ αὐτὸ συνεπαγόταν. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι ἐντυπωσιακὸ καὶ τὰ γραφήματα ὀμιλοῦν εὐγλωττα στὸν ἀναγνώστη. Τὰ ἀποτελέσματα ἔχουν συγκεντρωθεῖ σὲ ἐπιμέρους πίνακες Ἁγίων: ἀλφαβητικό, κατὰ μῆνα, θεματικὸ σύμφωνα μὲ τὶς τέσσερις λειτουργίες τοῦ ποιμαντικοῦ ἔργου (μαρτυρία, κοινωνία, διακονία, λατρεία), χρονολογικό, τοπολογικό. Ὑπάρχει καὶ ἐκτύπωση τοῦ πίνακα διαστάσεων 90 x 2,10 ἐκ. σὲ χαρτόνι πλαστικοποιημένο. Τὰ πορίσματα αὐτῆς τῆς ἐργασίας, μὲ τὴν συνδρομὴ στὴν ἐπεξεργασία τοῦ τελικοῦ κειμένου τοῦ Δρ. Στέφανου Κουμαρόπουλου, παρουσιάστηκαν σὲ συνέδριο τοῦ Διεθοῦς Συνδέσμου Ἰατρικῶ-Ψυχολογικῶν καὶ Θρησκευτικῶν Μελετῶν (A.I.E.M.P.R.) τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2003 μὲ τίτλο «Γένος καὶ Θρησκεία: φύλα καὶ θρησκευτικὸ γεγονός στὴν παράδοση τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας», στὴ Γρανάδα τῆς Ἰσπανίας. Τὸ κείμενο δημοσιεύθηκε γαλλιστὶ στὰ Πρακτικά του Συνεδρίου (ψηφιοποιημένη ἐργογραφία Α.Μ.Σ. 2003: 333) καὶ ἑλληνιστὶ στὶς διδακτικὲς σημειώσεις μου τοῦ μαθήματος Ποιμαντικὴ Γάμου, Οἰκογενείας καὶ Ἰσότητος τῶν δύο φύλων, Ἀθήνα 2004, σ. 264-272 (ψηφιοποιημένη ἐργογραφία Α.Μ.Σ. 2004: 336).

KENTPO ΠPOETOIMASIAS ΓAMΟΥ: MIA ΜΟΡΦΗ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Μιὰ τέταρτη προσπάθεια ὀμαδικῆς ἐργασίας ἦταν ἡ συμμετοχὴ σὲ Πανελλήνιο Συνέδριο μὲ θέμα «Ἡ ἑλληνικὴ οἰκογένεια» ποὺ ὀργανώθηκε ἀπὸ τὴν Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2002. Ἐκμεταλλευτήκαμε τὴν ἐργασία ποὺ εἶχε προηγηθεῖ στὸ ἐαρινὸ ἐξάμηνο 2001 στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος «Ποιμαντικὴ Γάμου καὶ Οἰκογενείας: Ποιμαντικὴ προετοιμασία γιὰ τὸν γάμο». Οἱ ἐκτενεῖς περιλήψεις τῶν ἀτομικῶν ἐργασιῶν τῶν φοιτητῶν (ὑπ' ἀριθ. 13,14,15,16,17,31) ἀπέτελεσαν τὶς εἰσηγήσεις σὲ στρογγυλὸ τραπέζι τοῦ Συνεδρίου ποὺ ἔφερε τὸν τίτλο: «Κέντρο προετοιμασίας γάμου: μιὰ μορφή στήριξης τῆς ἑλληνικῆς οἰκογένειας».

Αναφερθήκαμε στη σκοπιμότητα και χρησιμότητα τῆς προετοιμασίας για τὸν γάμο (Α.Μ. Σταυρόπουλος), στὴν ψυχολογική και κοινωνική θεμελίωσή της (Στέφανος Κουμαρόπουλος), σὲ ἓνα πιλοτικό πρόγραμμα στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Φθιώτιδος (Τριαντάφυλλος Μπολτέτσος) καθώς και στὴν κατάρτιση τῶν ὑπευθύνων ἑνὸς Κέντρου προετοιμασίας γάμου στὶς ποικίλες διαστάσεις τοῦ γάμου και τῆς οικογενειακῆς ζωῆς: *θεολογική* (Σταμάτης Ζούλας), *λειτουργική* (Κωνσταντῖνος Πρέντος), *κοινωνιολογική* (Σταυρούλα Ὁρφανάκου), *ψυχολογική* (Βασιλική Λυμπεροπούλου), *νομική* (Αἰμιλία Παύλου), *παιδαγωγική* (Μαριάννα Δρέ), *οἰκονομική* (Θεόδωρος Καλογρίδης), *ιατρική* (Γεώργιος Τσαγκάκης). Ὑπῆρξε μεγάλη συμμετοχή στὴ συζήτηση στο τέλος τῶν παρουσιάσεων. Οἱ εἰσηγήσεις και ἡ συζήτηση ἔχουν καταγραφεῖ σὲ βίντεο και μεταγραφεῖ σὲ dvd, τὸ ὁποῖο ἔχει ἤδη ἀναρτηθεῖ μαζί μὲ τὸ Δελτίο Τύπου τῆς ἐκδήλωσης στὸν ιστότοπο Διαποίμανση.

Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ μνημονευθεῖ ἡ ἐργώδης προσπάθεια τῶν μεταπτυχιακῶν φοιτητῶν μας νὰ καταρτισθεῖ *σχέδιο πιλοτικοῦ προγράμματος* ἑνὸς Κέντρου Γάμου και Οἰκογενείας μὲ κύριο ἄξονα ἓνα Κέντρο Προετοιμασίας για τὸν γάμο, πού θὰ λειτουργοῦσε στὴ Λαμία ἤδη ἀπὸ τὸ 2001 στὴν Ἱερὰ Μητρόπολη Φθιώτιδος μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτη κ. Νικολάου και μὲ διευθυντὴ τὸν Γραμματέα τῆς Ἱ. Μητροπόλεως και φοιτητὴ στο Μ.Π.Σ Τριαντάφυλλο Μπολτέτσο. Οἱ φοιτητὲς ἐργάσθηκαν, ὅπως ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω, για τὴν κατάρτιση ἑνὸς ἐγχειριδίου για τοὺς ὑπευθύνους του Κέντρου σὲ βασικὲς διαστάσεις τοῦ γάμου και τῆς οικογενείας. Ἀντάλλαξαν γνώμες και κατέληξαν σὲ δύο φυλλάδια ἀναγγελίας τοῦ Κέντρου, τὰ ὁποῖα και τυπώθηκαν και διανέμονται ἀκόμη. Νὰ σημειωθεῖ ὅτι τὸ Ἡμερολόγιον 2002 (ἕκτο στὴ σειρὰ) τῆς Ἱ. Μ. Φθιώτιδος ἦταν Ἀφιερωμένο στὴν Ὁρθόδοξη Ἑλληνική Οἰκογένεια.

Θὰ ὑποστήριζα ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ Κέντρου αὐτοῦ ἦταν μιὰ ἐπιτυχὴς ἀλλὰ και εὐστοχος συνεργασία τῆς Ἱ. Μητροπόλεως μὲ τὸ Πρόγραμμα Μεταπτυχιακῶν Σπουδῶν πού διηύθυνα τότε τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας. Δημιουργήθηκε μάλιστα και εἰδικὴ σειρὰ τευχῶν τοῦ Κέντρου ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τῆς Ἱ.Μ. Φθιώτιδος μὲ τὴν ἐπωνυμία «Γάμου Κοινωνία» (μέχρι τώρα τέσσερα). Τὰ τρία πρῶτα (1. *Γάμος και Οἰκογένεια στὸν ἱερὸ Χρυσόστομο, Λαμία 2008, 30 σ.* 2. *Τὰ πρῶτα βήματα στο γάμο: Δυσκολίες τῶν νέων ζευγαριῶν, Λαμία 2012, 40 σ.* 3. *Ὁρθόδοξη πνευματικὴ ζωὴ στο γάμο και τὴν οἰκογένεια τοῦ 21ου αἰώνα, Λαμία 2014, 24 σ.*) ἀποτύπωσαν ὁμιλίες μου πρὸς τοὺς συνεργάτες τοῦ Κέντρου. Τὸ τέταρτο συνιστᾷ μιὰ πρωτότυπη ἐφαρμογὴ τοῦ Δεκαλόγου στὴν πραγματικότητα τοῦ γάμου, γραμμένο ἀπὸ τὸν Διευθυντὴ τοῦ Κέντρου Τριαντάφυλλο Κ. Μπολτέτσο (4. *Ὁ Δεκάλογος. Μιὰ διαφορετικὴ προσέγγιση, Λαμία 2016, 80 σ.*).

ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΣΥΣΚΕΨΕΙΣ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ

Αφετηρίες για γόνιμες συζητήσεις υπήρξαν επίσης Ημερίδες ή Διεπιστημονικές Συσκέψεις που οργανώνονταν από την Ίερα Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος. Κατόπιν εισηγήσεώς μας έγινοντο αποδεκτές προτάσεις μας για την συμμετοχή μεταπτυχιακών φοιτητών μας στις εκδηλώσεις αυτές. Ανάλογη μάλιστα ήταν και ή προετοιμασία των φοιτητών στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών μαθημάτων και ή ενεργός συμμετοχή τους στην προετοιμασία τους. Έτσι, για την Α' Διεπιστημονική σύσκεψη της Ειδικής Συνοδικής Έπιτροπής Γάμου, Οικογενείας, Προστασίας του Παιδιού και Δημογραφικού προβλήματος έγινε ολόκληρη συζήτηση για τη θεματική της συσκέψεως και κατατέθηκαν οί σχετικές προτάσεις. Αναφερόμαστε στην σύσκεψη που έγινε στην Αθήνα 13-14 Δεκεμβρίου 2002: *Συζυγία και Τεκνογονία* (Πρακτικά, Αθήνα 2008). Ενεργός ήταν και ή συμμετοχή στη Β' Διεπιστημονική Σύσκεψη της ίδιας Έπιτροπής που έγινε στην Πεντέλη 5-6 Νοεμβρίου 2004 με θέμα: *Γάμος και Οικογένεια. Διαπιστώσεις και Προοπτικές* (Πρακτικά, Αθήνα 2008). Κατόπιν έπισταμένης μελέτης των εισηγήσεων συντάχθηκε κείμενο που κατέγραφε τὰ Πορίσματα της συσκέψεως και περιελήφθη στα πιο πάνω Πρακτικά (σ. 215-220).

Ανάλογη ήταν και ή συμμετοχή σε Ημερίδες της Συνοδικής Έπιτροπής Θείας Λατρείας και Ποιμαντικού Έργου. Ενθυμούμαι, ότι στο πλαίσιο του μαθήματος «Άστική Ποιμαντική» οί φοιτητές είχαν έγκυψει στα έπιμέρους κεφάλαια του *Έγχειριδίου όργάνωσης και δράσης που αναφερόταν στο θέμα: Τò ένοριακό ποιμαντικό έργο στη σύγχρονη κοινωνία*, πολυ πριν την έκδοσή του (Αθήνα 2007) και είχαν συμμετάσχει στην Ημερίδα της Έπιτροπής στην Πεντέλη, 7 Ιουνίου 2007 αφιερωμένη στην *Άξιολόγηση του Έγχειριδίου όργάνωσης και δράσης* (Πρακτικά, Αθήνα 2008). Νά σημειωθεί, ότι ακόμη και σήμερα φοιτητές μας προσκαλούμενοι λαμβάνουν μέρος σε διοργανούμενες από την έν λόγω Έπιτροπή Ημερίδες και τους αποστέλλονται τὰ εκδιδόμενα Πρακτικά.

ΒΙΟΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΒΙΟΗΘΙΚΗ, ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ

Τò 2005 παρουσιάστηκαν τὰ αποτελέσματα μιᾶς όμαδικής έρευνητικής έργασίας που είχε ως θέμα της: «Βιοτεχνολογία και Βιοηθική στον Ημερήσιο Αθηναϊκό Τύπο» (Αθήνα 2005, 173 σ.). Την όλη έργασία συντόνισε υπό την καθοδήγησή μου ή κυρία Αριάδνη Σαραντουλάκου και έλαβαν μέρος οί μεταπτυχιακοί φοιτητές: Ανδρομάχη Γεωργιάδη, Γεώργιος Σκλίας, Ειρήνη Τερέζη, Έλευθερία Καλέργη, Έμμανουήλ Τζάλας, Κωνσταντίνος Τσαμουράς, Νεκτάριος Παπαδόπουλος, π. Δημήτριος Μπελέσης, Άσημένια Κουρτεσάκη, Παρασκευή Ρεντζή και Χρήστος Στάικος. Πρόκειται για μιᾶ συστηματική καταγραφή άρθρων έφημερίδων, τὰ όποια αφορούν σε θέματα Βιοτεχνολογίας και Βιοηθικής, ή όποια βοήθησε τους φοιτητές να διδαχθούν τον συγκεκριμένο τρόπο έρευνας και αναζήτησης έπιστημονικών στοιχείων, με άπώτερο στόχο την τεκμηριωμένη

καταγραφή τους και την έξαγωγή όσο το δυνατόν πιό αντικειμενικῶν συμπερασμάτων που ὀδηγοῦν στὴ γνώση καὶ τὴν ἐνημέρωση ὄχι μόνο μιᾶς μικρῆς συγκεκριμένης ὀμάδας ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύτερου κοινωνικοῦ συνόλου. (Βλ. ἀναφορὰ γιὰ τὴν ἔρευνα στὸ περ. Ἐφημέριος, Ἰούνιος 2004, σ. 8-10). Ἡ ἐργασία ἔχει ἀναρτηθεῖ στο <http://www.diaipoimansi.gr.ereynes emmesa aspx>.

Τὴν κατάληξη ὀμαδικῆς ἐργασίας εἶχαν καὶ οἱ ἐπιμέρους ἐργασίες (ὑπ' ἀριθ. 44,45,46) τῶν Μαρίας Μακρῆ, Ἐλένης Φιλίππου, Δημητρίου Ἀσημακόπουλου στὸ θέμα «Ἡ Ποιμαντική του Προσώπου», στὴν ὁποία ἀποτυπώνονται κατόπιν ἱστορικῆς ἀναδρομῆς οἱ ἔννοιες αὐτὲς μέχρι τὴν σημερινὴ ἀναζήτηση τῆς πρακτικῆς ἐφαρμογῆς τους. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐνοποιημένη ἀποτελεῖται ἀπὸ 79 σελίδες καὶ ἡ τελικὴ διατύπωση καταγράφηκε τὸν Ἰούλιο τοῦ 2009. Στὴν ἴδια ἐνότητα ἀναφέρεται χωρὶς τελικὰ νὰ ἐνσωματωθεῖ καὶ ἡ ἐργασία τοῦ Δημητρίου Κτενᾶ (ὑπ' ἀριθ. 43).

Ἐπίβλεψη μεταπτυχιακῶν διπλωματικῶν ἐργασιῶν

Νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης, ὅτι στὸ πλαίσιο τοῦ ΜΠΣ ἀνέλαβα τὴν ἐπίβλεψη μεταπτυχιακῶν διπλωματικῶν ἐργασιῶν, οἱ περισσότερες ἐκ τῶν ὁποίων βαθμολογήθηκαν μὲ «Ἄριστα». Ἀκολουθοῦν οἱ τίτλοι:

1. *Ὁργάνωση καὶ ζωὴ τῶν ἐνοριῶν τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν. Παρουσίαση καὶ ἀξιολόγηση ἐρευνητικῶν ἀποτελεσμάτων. 142 ἐνορίες συναντοῦν... τὸν 21ο αἰῶνα* (Τριαντάφυλλος Μπολτέτσος, 2001, 61 σ. σύν δεδομένα ἔρευνας 24 σ.).
2. *Ἡ Παναγία ὡς συνεργὸς στὸ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ βιβλίου τῆς Παρακλητικῆς (Ὀκτώηχου)* (Μαρία Πάνου, 2002, 91σ. συν παράρτημα 83 σ.).
3. *Οἱ κανόνες τῆς ἐν Γάγγρα Συνόδου. Ποιμαντικὴ – Παιδαγωγικὴ προσέγγιση (ἀξιοποίηση)* (Ἰωάννης Μαρκότσης, 2004, 125 σ.).
4. *Σύγχρονη ἀστική ὀρθόδοξη ἐνορία καὶ κοινωνικὴ διακονία* (Ἀλέξανδρος-Ἀθανάσιος Ἀντωνίου, 2005, 109 σ.).
5. *Ποιμαντικὴ προετοιμασία τῶν νέων γιὰ τὸ γάμο καὶ τὴν οἰκογένεια στὶς ἀρχὲς τοῦ 21ου αἰῶνα. Θεολογικὲς, κοινωνικὲς, ψυχολογικὲς προϋποθέσεις καὶ προοπτικὲς* (Ἀνδρομάχη Γεωργιάδη, 2005, 149 σ.).
6. *Ἡ διάκριση ὡς ποιμαντικὴ ἀρετὴ στὸ συμβουλευτικὸ ἔργο σύγχρονων γερόντων* (Σταμάτιος Ζούλας, 2006, 234 σ.)
7. *Εἰκόνα καὶ Ποιμαντικὴ Ἐπικοινωνία. Ἡ λειτουργία τῆς εἰκόνας στὰ ποιμαντικὰ κείμενα τοῦ περιοδικοῦ «Ἐφημέριος» ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι σήμερα: 1952-2007* (Γεώργιος Σκλίας, 2009, 161 σ.).
8. *Ψυχαναγκασμοὶ καὶ πνευματικὴ ζωὴ. (Ὀρθόδοξη θεολογικὴ θεώρηση)* (Παντελεήμων Κατζόλης), ὑπὸ κρίση.

9. Πτυχές μιᾶς σύγχρονης συμβουλευτικῆς ποιμαντικῆς γάμου καὶ οἰκογενείας μετὰ βάση τῆς Ἐπιστολῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (Άννα Καπελέρη 160, σ.160).
10. Ἡ Ἐπιστήμη τῆς Πληροφορικῆς στὸ Ποιμαντικὸ Ἔργο τῆς Ἐκκλησίας καὶ στὴ Θεολογικὴ Ἐκπαίδευση (π. Ἀθανάσιος Καλογήρου), ὑπὸ ἐπεξεργασία.

Μέχρι τώρα, ἐκ τῶν ἐγγεγραμμένων στὸ Πρόγραμμα κατέληξε στὴ λήψη διδακτορικῶν διπλώματος ὁ Τριαντάφυλλος Μπολτέτος μετὰ τίτλο: *Τὸ καινοδιαθηκικὸ πλαίσιο ἀσκήσεως τοῦ Ποιμαντικῶ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας στὸ βιβλίον τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων* (2012, 331 σ.).

Ἐδῶ δὲν ἀναφέρωμαι σὲ ἐπίβλεψη ἐκ μέρους μου διδακτορικῶν διατριβῶν ὑποψηφίων οἱ ὅποιοι, ἀνεξάρτητα συμμετοχῆς τους στὸ μεταπτυχιακὸ πρόγραμμα, ἐπεράτωσαν ἐπιτυχῶς τὴν διδακτορικὴν διατριβήν: π. Ἀδαμάντιος Αὐγουστίδης (1997), π. Βασίλειος Θερμὸς (1997), Μαρία Βασιλειάδου (1998), Στέφανος Κουμαρόπουλος (2003), Ἀριάδνη Σαραντουλάκου (2007), π. Θεοφάνης Ραυτόπουλος (2009), π. Μελέτιος Κουράκλης (2016).

Ἐπιλεγόμενα

Στὸ τέλος αὐτῆς τῆς ἐπίπονης προσπάθειας καταγραφῆς στοιχείων ἀπὸ τὴν μακρὰν ἐμπλοκήν μου στὸ Μεταπτυχιακὸ Πρόγραμμα Σπουδῶν τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας «Ποιμαντικὴ Θεολογία καὶ Ἀγωγή», ὀφείλω νὰ εὐχαριστήσω ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ τοὺς ἀγαπητοὺς φοιτητὲς καὶ φοιτήτριες καθὼς καὶ τοὺς συναδέλφους, ἀλλὰ καὶ τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ διοικητικοῦ προσωπικοῦ, οἱ ὅποιοι στάθηκαν ἀρωγοί, ὁ καθένας καὶ ἡ καθεμία μετὰ τὸν τρόπον τους, στὸ δύσκολο ἔργο μιᾶς σὲ βάθος ἐργασίας γιὰ τὴν ἀπόκτηση ἐξειδικευμένων γνώσεων ἀλλὰ καὶ ἐνὸς ὑψηλοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ ἀκαδημαϊκοῦ ἥθους, ὅπως ἀρμόζει στὴν παράδοση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Τμήματος Κοινωνικῆς Θεολογίας, τὸ ὁποῖο ἐπιδιώκει κοινὴν καὶ ἐπι-κοινωνία πρὸς ὅλους ἐκείνους πού συν-αγωνίζονται γιὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν ὑψηλῶν στόχων τοῦ Ἑλληνικοῦ Πανεπιστημίου.

Μεταπτυχιακοὶ φοιτητῆς τῶν ἐτῶν 2001-2002.

Ἄν παραλείψαμε κάποιους ἢ κάτι σημαντικό ὀφείλουμε νὰ ζητήσουμε εὐλκρινὰ συγγνώμη. Ἐκεῖνο πού θέλουμε νὰ ἐκφράσουμε ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ εἶναι ἡ εὐγνωμοσύνη μας γιὰ τὴν ἀποκτηθεῖσα ἐμπειρία ἀπὸ ἓνα κοινὸ ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐπιστημονικὴ καὶ ὅποια ἄλλη ἀλήθεια πού μᾶς συνεῖχε στὴ διάρκεια αὐτῶν τῶν χρόνων. Μᾶς ἱκανοποιεῖ ἡ ἀποτίμηση τοῦ ἔργου ἀπὸ ὅλους ἐκείνους πού συμμετεῖχαν στὴν κοινὴ αὐτὴ προσπάθεια, ὅπως ἔχει ἀποτυπωθεῖ σὲ καταγραφὲς ἐντυπώσεων στὸ τέλος τῶν ἑξαμηνῶν. Αὐτὲς μας ἐνισχύουν στὸ νὰ συνεχίσουμε νὰ συνεργαζόμαστε μὲ πολλὲς καὶ πολλοὺς ἀκόμη καὶ τώρα. Νὰ ἀνοιγόμαστε μάλιστα σὲ κοινὸς στόχους καὶ προσπάθειες. Ἕνας ἀπὸ τοὺς φανεροὺς καρποὺς αὐτοῦ τοῦ ἀνοίγματος εἶναι καὶ ἡ δημιουργία τοῦ *Διαδικτυακοῦ Κέντρου Ποιμαντικῶν Ἐρευνῶν, Μελετῶν καὶ Ἐφαρμογῶν* (www.diapoimansi.gr), τὴ διαχείριση καὶ τὸν ἐμπλουτισμὸ τοῦ ὁποῖου ἔχει ἀναλάβει παραδειγματικὰ ὁ μεταπτυχιακὸς μας Γεώργιος Σκλίας (Μ.Θ.). Στὸν ἰστότοπο βρῖσκουν τὴ θέση τους πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀναφερθεῖσες ἐργασίες ἀλλὰ καὶ πρόσφατες συν-εργασίες.

